

СОЦІАЛЬНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ, ЯКІ ФОРМУЮТЬ УМОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ НОРМ ТРУДОВОГО ПРАВА**SOCIAL AND ECONOMIC FACTORS THAT SHAPE THE CONDITIONS FOR THE EFFECTIVENESS OF LABOR LAW****Купіна Л.Ф.,
к.ю.н., доцент****професор кафедри галузевих юридичних дисциплін
факультету політології та права***Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова*

У статті здійснено аналіз умов (факторів) ефективності норм права, а також існуючих на сьогодні класифікацій умов ефективності права. Автором запропоновано власне бачення найбільш вдалої класифікації умов ефективності правових норм. Крім того, в статті проаналізовано можливість застосування загальних положень про умови ефективності правових норм при дослідженні питання ефективності норм трудового права.

Ключові слова: ефективність правових норм, умови ефективності, фактори ефективності, загальні умови ефективності, спеціальні умови ефективності, умови потенційної ефективності, умови реальної ефективності.

В статье проведен анализ условий (факторов) эффективности норм права, а также существующих сегодня классификаций условий эффективности права. Автором предложено собственное видение наиболее удачной классификации условий эффективности правовых норм. Кроме того, в статье проанализирована возможность применения общих положений об условиях эффективности правовых норм при исследовании вопроса эффективности норм трудового права.

Ключевые слова: эффективность правовых норм, условия эффективности, факторы эффективности, общие условия эффективности, специальные условия эффективности, условия потенциальной эффективности, условия реальной эффективности.

The article is analyzed the factors (conditions) of the effectiveness of the rule of law, existing classifications of the main conditions of law effectiveness. Particular attention is given to determining the possibility of applying general provisions on the conditions of the effectiveness of the rule of law to the effectiveness of labor law.

The relevance of the study is substantiated by the fact that the questions of the effectiveness of the rule of law are becoming more important, because the effectiveness of the rule of law indicates the needs for its existence, change or abolition. However, in order to assess the effectiveness of the rule of law, it is necessary to clearly define the conditions of such effectiveness as the necessary circumstances for its existence and understanding.

Based on the analysis of different approaches to the determination of the conditions of the effectiveness of the rule of law, the author concludes that, in general, scientists discover a certain unity in the determination of the list of the most important conditions of the effectiveness of the rule of law, however, they argue about the systematization of such conditions arising from various characteristics of the environment.

The author devoted three main groups of the effectiveness of the rule of law: conditions that characterize the level of development and perfection of the system of labor law, because only scientifically well-grounded, understandable and relevant, caused by the needs of the current level of growth and development of society and employment relations, labor law norms can be effective; conditions that characterize the state of law enforcement, which depends on the moral qualities of the management personnel, institutions, organizations and trade unions, because on the one hand, the employees should recognize the authority of representatives of the employer and trade union organizations, on the other hand, the employers also should recognize the rights and should not violate it. Only in this case we can talk about of the effectiveness of employment and labor statutes; conditions that characterize the state of legal consciousness and legal culture of participants in labor relations, since labor law can be effective only where the employees are aware of their rights and obligations, faithfully fulfill them and are ready to protect them from violations by legal means.

Key words: efficiency of the rule of law, conditions of effectiveness, efficiency factors, general conditions of effectiveness, special efficiency conditions, conditions of potential efficiency, conditions of real efficiency.

Постановка проблеми. Як неодноразово відзначалось в юридичній науці, питання ефективності норм права є принциповим, ключовим моментом, оскільки ефективність правової норми визначає необхідність її існування або зміни чи скасування. Цілком логічним видається той факт, що законодавство розвиненої держави, правової держави, повинно бути дієвим, ефективним, таким, що реально регулює правові відносини, які склалися на тому чи іншому етапі розвитку суспільства, забезпечує баланс прав, інтересів окремо взятої особи, суспільства в цілому та держави.

При цьому для здійснення оцінки ефективності норм права необхідно чітко визначити умови такої ефективності, як необхідні обставини для її існування та розуміння.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішеної частини проблеми. Значний внесок у дослідженні поняття ефективності норм права в цілому та питання умов ефективності норм права зробили такі науковці, як Кудрявцев В.М., Нікітінський В.І., Самошенко І.С., Старостюк А.В., Лазарев В.В., Рабінович П.М., Глазирін В.В., Жинкін С.О., Скакун О.Ф. та ін. Однак на сьогодні дуже мало уваги приділено питанню умов ефективності

саме норм трудового права, а також виробленню єдиної класифікації умов ефективності будь-то правових норм у цілому чи норм трудового права зокрема.

Цілі статті. Аналіз умов (факторів) ефективності норм права, а також існуючих на сьогодні класифікацій умов ефективності права. Визначення можливості застосування загальних положень про умови ефективності правових норм при дослідженні питання ефективності норм трудового права.

Виклад основного матеріалу. Безсумнівним є той факт, що для отримання найвищих показників ефективності правових норм у суспільстві повинен панувати стійкий правопорядок, який має проявлятися у суворому дотриманні правил поведінки, встановлених правовими нормами, активному використанні прав та можливостей, наданих і забезпечених правовими нормами, недопущенні дій чи бездіяльності, які правовими нормами визнаються неправомірними.

Теоретично не підлягає сумніву той факт, що недостатній рівень ефективності правових норм криється в недотриманні або порушенні подібних вимог. Тому однією із задач сучасної юридичної науки залишається вивчення,

чітке визначення та систематизація різних економічних, політичних, ідеологічних, юридичних умов, які визначають ефективність норм права.

Зважаючи на те, що трудове право України, як і будь-яка інша галузь вітчизняного права, є складовою частиною, ланкою системи права як такої, для цілей цієї статті вважаємо, що до процесу визначення умов ефективності саме норм трудового права можна застосувати напрацювання юридичної думки у сфері визначення умов ефективності норм права в цілому, зміщуючи при цьому вектор на врахування особливостей та специфіки саме трудових правовідносин.

Так, варто відзначити позицію В.І. Нікітінського як одного з основоположників загальноправового в юридичній науці підходу до визначення ефективності норм права, як співвідношення між результатом застосування правової норми та цілями, які ставились при її прийнятті. Автор [4, с. 34] приділяє достатньо уваги питанню умов ефективності правових норм, визнаючи самими основними і загальними умовами, які визначають ефективність правового регулювання, економічний устрій та зумовлений ним культурний розвиток суспільства. Крім того, важливими умовами ефективності правових норм автор вважає:

- 1) опосередкування в правових приписах вимог соціально-економічних та політичних закономірностей соціалізму (застосовуючи дане твердження до сучасності, можна відзначити, що умовою ефективності правових норм є опосередкування в правових приписах соціально-економічних та політичних закономірностей розвитку суспільства та держави на певному етапі їх розвитку);
- 2) врахування загальних принципів регулювання і управління в процесі нормотворчої діяльності;
- 3) дотримання в процесі нормотворчості правил законодавчої техніки;
- 4) інформованість адресатів про зміст правових приписів;
- 5) режим законності [4, с. 34].

Крім того, В.І. Нікітінський цілком слушно відзначає, що право може бути високо результативним тільки у випадку, якщо воно відповідає певним вимогам як із точки зору змісту (науково обґрунтоване, відповідає об'єктивним закономірностям розвитку, досягнутому рівню правосвідомості суспільства, внутрішньо узгоджене, своєчасне і т.д.), так і з точки зору форми (зрозуміле за мовою та стилем викладення, стабільне, систематизоване, звільнене від застарілих актів і приписів, повторів, протиріч і т.д.). Так само для високої ефективності права необхідні сумлінна законність і стійкий правопорядок, належний рівень правової культури, добре поставлена правова освіта і виховання [4, с. 12].

В.В. Лазарев поділяє всі умови щодо ефективності правозастосовної діяльності на загальні та спеціальні. До загальних він відносить економічні, політичні, культурні. У свою чергу, до числа спеціальних умов ефективності – соціальну значимість, обґрунтованість, досконалість правових норм, досконалість процесуальних норм щодо здійснення правозастосовної діяльності, встановлення законодавцем самої необхідності та меж правозастосування, законність, належну організацію правозастосовних органів, їх матеріально-технічне забезпечення [9, с. 101].

На нашу думку, даний підхід є не зовсім вдалим, оскільки до переліку умов не включено суб'єктивні фактори, такі, наприклад, як рівень підготовки фахівців правозастосовних органів, їх репутацію, ставлення до них населення та, як наслідок, готовність людей співпрацювати з правозастосовними органами, починаючи з органів державної влади, органів місцевого самоврядування, правоохоронних органів, закінчуючи роботодавцями як суб'єктами правозастосовного процесу у сфері трудового права. Вказане, на нашу думку, напряму впливає на ефективність правових норм.

Однак даний підхід не позбавлений і переваг, зокрема це чіткий поділ умов ефективності на групи.

П.О. Сорокін слушно відзначає, що ефективність правозахисної діяльності держави залежить: від висоти розумності самої державної влади і доцільності її політики; від культурності та цивілізованості суспільства; від того яка область правовідносин регулюється і при яких умовах [8, с. 342].

В.М. Сирих вважає, що факторами (умовами) ефективної дії норм права виступають: умови юридичної ефективності норм права та умови соціальної ефективності норм права.

При цьому до умов юридичної ефективності норм права він відносить: належну якість законів, інших нормативно-правових актів; ефективно діючий механізм правового регулювання; досконалість правозастосовної діяльності.

До умов соціальної ефективності норм права він відносить: рівень економічного розвитку суспільства; рівень культури членів цього суспільства; відповідність норм права змісту тих суспільних відносин, які ними регулюються; відповідність норм права закономірностям функціонування і розвитку громадянського суспільства та правової держави [10, с. 11].

П.М. Рабінович також виділяє досить широкий перелік передумов для досягнення ефективності правової норми, які слушно поділяє на дві великі групи: загальносоціальні передумови ефективності правових норм та юридичні (спеціально-соціальні) передумови ефективності правових норм.

До загальносоціальних передумов досягнення ефективності правової норми він відносить: відповідність правової норми об'єктивним законам (закономірностям) існування й розвитку людини і суспільства; відповідність норми конкретно-історичним умовам її функціонування, реальним можливостям її здійснення (матеріальним, духовним, часовим, кадровим та ін.); відповідність юридичної норми реальним потребам та інтересам тих суб'єктів, відносини між якими вона має регулювати; відповідність юридичної норми стану правосвідомості й моралі, рівню загальної культури, громадській думці згаданих суб'єктів; відповідність норми права висновкам тих наук (суспільних, природничих, технічних), які «предметно» вивчають об'єкти, що перебувають у сфері правового регулювання; відповідність юридичної норми загальним закономірностям самоорганізації системних явищ (їх вивчає наука синергетика) і цілеспрямованій організації таких явищ (їх вивчає, зокрема, кібернетика) [6, с. 158].

До юридичних (спеціально-соціальних) передумов ефективності правової норми слід віднести такі, як: правове закріплення домінуючих потреб суспільства; предметна визначеність діяльності правотворчого органу; визначеність меж правового регулювання; зумовленість правотворчої діяльності об'єктивними умовами розвитку суспільства; зміна сфери та типу правового регулювання; особливості правотворчості як результату творчого процесу; системність законодавства; якість законодавства; досконалість юридичної техніки; чітке визначення видів юридичної відповідальності, що настає за порушення нормативних приписів, механізму її реалізації [9, с. 19].

У свою чергу, А.В. Старостюк підтримує систему умов ефективності норм права, запропоновану Є.П. Шикінім, який взяв модель оптимального управління: «Мета – план – рішення – зворотний зв'язок», побудувавши на базі цього самого модель умов ефективного застосування норм права, яка складається з таких факторів:

- 1) фактор оптимальної норми права (якість законодавства);
- 2) фактор управління (рівень наукової організації праці суб'єкта застосування норм права);
- 3) фактор мікросередовища (відносин між суб'єктом застосування норм права та членами колективу);
- 4) суб'єктивний фактор (знання, розуміння, одобрення права і правозастосування населенням, пропаганда права і т.д.);

5) матеріально-технічний фактор (забезпечення суб'єкта застосування норм права приміщенням, транспортом і т.д.);

6) фактор естетики (зовнішнє оформлення та облаштування приміщення, естетична привабливість суб'єкта застосування норм права і т.д.) [9, с. 102].

Даний підхід є більш вдалим з точки зору деталізації умов ефективності норм права, однак його недоліком є відсутність чіткої систематизації таких умов.

На нашу думку, найбільш вдалою спробою визначення та систематизації умов ефективності норм права є підхід В.В. Касьянова, який поділив умови (фактори) ефективності норм права на три групи:

1) умови, які характеризують рівень розвитку та досконалості самої правової системи в цілому. Так, рівень ефективності правових норм залежить від змісту самого закону, його відповідності реальній соціально-політичній, економічній і правовій ситуації в суспільстві. Надуманий по змісту закон, який не відображає об'єктивних умов, реальних соціальних потреб, приречений залишатись мертвим, оскільки не зможе мати ніякого впливу на правові відносини;

2) умови, які характеризують загальний рівень правової культури громадян і їх правосвідомості. Будь-яка правова норма більш ефективна в тому суспільстві, де переважна більшість населення звикла поважати закон і керуватись ним в своєму практичному житті, знає і правильно розуміє свої права в їх співвідношенні з обов'язками;

3) умови, які характеризують стан правоохоронної та правозастосовчої діяльності. Так, зокрема, від компетентності працівників цих правоохоронних та правозастосовчих органів, їх непідкупності і чесності, добросовісності і уважного відношення до людей залежить, зокрема, зворотне відношення людей до цих органів, повага до них, бажання співпрацювати і допомагати, чи навпаки, сприйняття правоохоронних органів як потенційного ворога і порушника їх власних прав [3, с. 419].

Даний підхід підтриманий і розвинутий у працях О.Ф. Скакун, яка більш детально визначає, які саме з умов ефективності правових норм відносяться до кожної з перелічених вище груп.

У своїх наукових дослідженнях автор [7, с. 273] виділяє такі юридичні чинники, від яких залежить ефективність правового регулювання:

1. Стан нормативної основи правового регулювання, її досконалисть: а) створення науково обґрунтованої і доступної для населення системи законодавства; б) здатність законодавства забезпечити узгодження реальних потреб та інтересів суб'єктів права, відносини між якими воно регулює; в) відповідність нормативно-правових актів та інших форм права соціально-політичним реаліям, ступеню відновлення суспільства, реальним можливостям здійснення закріплених у них норм права, їх захисту в суді; г) скорочення владних, імперативних методів регулювання за рахунок збільшення диспозитивних методів; д) чітке визначення видів юридичної відповідальності за порушення прав і свобод людини; е) наукове планування законів держави (межі правового регулювання) тощо;

2. Стан правозастосовчої діяльності, її якість: а) чітка предметна визначеність діяльності судових, контрольно-наглядових, правоохоронних та інших правозастосовчих органів держави; б) освітньо-професійний рівень підготовки фахівців, котрі застосовують право; в) наявність правових стимулів (суб'єктивних прав, пільг, заохочень) для активного виконання професійного обов'язку; г) інструментально-технологічна забезпеченість проголошених цілей правового регулювання, налагодженість діючих процесуальних механізмів, які гарантують практичну реалізацію норм матеріального права; д) погодженість дій усіх відомчих установ з виконання правових рішень; е) тісний зв'язок діяльності правозастосовчих органів із

населенням; е) матеріально-технічна оснащеність правозастосовчих органів та їх співробітників;

3. Стан правової свідомості і культури суспільства:

а) високий рівень правової інформованості громадян; б) відсутність розбіжностей між нормативною основою правового регулювання і моральними нормативами суспільства; в) усвідомлення принципу верховенства права як універсального, що інтегрує набуті правові цінності (правова законність, поділ влади, народний суверенітет, демократія, основоположні права і свободи людини, справедливий суд тощо) і має передаватись з покоління в покоління; г) морально-правова готовність до захисту своїх прав і свобод в судовому порядку та ін. [7, с. 273].

Вважаємо даний підхід до систематизації умов ефективності норм права найбільш вдалим, оскільки авторами виділені найбільш важливі групи умов, які охоплюють всі аспекти застосування норм права та включають в себе всі умови, необхідні для ефективної їх дії.

Жинкін С.О. виділяє такі дві групи факторів (умов), які впливають на ефективність правових норм:

1) умови потенційної (правотворчої) ефективності, до яких можна віднести дотримання правил законодавчої техніки, прогнозування наслідків нормативних актів, які приймаються, адекватне відображення законодавцем тенденцій суспільного розвитку і соціальних потреб та ін.;

2) умови реальної (правореалізаційної) ефективності, до яких відносяться знання і повага населенням діючого законодавства, ефективна робота правозастосовчих органів, наявність необхідних ресурсів для реалізації відповідних присів та ін.

Природним є те, що фактори, які лежать у сфері правотворчості, безпосередньо впливають на правозастосовчу діяльність. Так, дотримання правил законодавчої етики, серед іншого, покликане забезпечити відсутність колізій і прогалин в діючому законодавстві. У свою чергу, відсутність колізій і прогалин є важливим фактором успішної право реалізації, полегшує встановлення юридичної основи в правозастосовчому процесі [1, с. 39].

Таким чином, проаналізувавши різноманітні підходи до визначення умов ефективності правових норм, ми можемо зробити висновок про те, що в цілому науковці виявляють певну єдність у питанні визначення переліку найважливіших умов ефективності правових норм, однак по-різному здійснюють систематизацію таких умов, беручи за основу їх характеристики.

Що ж стосується конкретно досліджень ефективності трудового законодавства та його норм, то варто відзначити, що науковцями [3, с. 128] висловлюється позиція про те, що застосування законодавства у сфері трудових відносин залежить від багатьох факторів або умов. Серед них можна назвати: особистість того, хто застосовує закони, його кругозір, обізнаність із чинним законодавством, наявність юридичної служби на підприємстві, в установі, організації, бойовитість профспілкової організації, наявність правового механізму, який забезпечує виконання закону, взаємодію закону з іншими соціальними нормами тощо.

Вказане підтверджує нашу позицію, висловлену раніше, про те, що до визначення умов ефективності норм трудового права можна застосувати загальні уявлення про ефективність норм права, зважаючи на особливості, притаманні саме трудовим правовідносинам.

Таким чином, дослідження ефективності норм трудового права передбачає обов'язкове встановлення умов (факторів), що її забезпечують. Ми стоїмо на тій позиції, що умови ефективності норм трудового права можна поділити на три великі групи: умови, які характеризують рівень розвитку та досконалості самої системи трудового права, оскільки лише науково обґрунтовані, зрозумілі та актуальні, викликані потребами поточного рівня розвитку суспільства та трудових відносин норми трудового права

можуть бути ефективними; умови, які характеризують стан правозастосовної діяльності, який визначається найбільшою мірою моральними якостями керівного складу підприємств, установ, організацій та професійних спілок, оскільки тільки при визнанні, з однієї сторони, працівниками авторитету представників роботодавця та профспілкових організацій, та при визнанні, з іншої сторони, роботодавцем та профспілковими організаціями прав та

інтересів працівників, готовності їх забезпечити та не порушувати, можна говорити про ефективне застосування норм трудового права; умови, які характеризують стан правової свідомості та правової культури учасників трудових правовідносин, оскільки трудове право може бути ефективним тільки там, де працівники обізнані у своїх правах та обов'язках, сумлінно їх виконують та готові захищати їх від порушень правовими методами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жинкин С.А. К вопросу об условиях эффективности норм права. Новая правовая мысль. 2004. 1. С. 37.
2. Законодавство: проблеми ефективності / Авер'янов В.Б., Бобровник С.В., Головченко В.В. та ін.; НАН України, Ін-т держави і права ім. Корещоко. К.: Наук. думка, 1995. 229 с.
3. Касьянов В.В., Нечипуренко В.Н. Социология права. Ростов н/Д: Феникс, 2002. 480 с. (Серия «Учебники «Феникса»).
4. Никитинский В.И. Эффективность норм трудового права. М.: «Юридическая литература». 1971, 248 с.
5. Онищенко Н.М., Бобровник С.В. Соціальна та юридична ефективність законодавства // Законодавство: проблеми ефективності. К., 1995.
6. Рабінович П.М. Основи загальної теорії держави і права. К.: Атіка, 2001.
7. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник. 4-те видання допов. і перероб. К.: Алерта, 2014. 524 с.
8. Сорокин П.А. Эффективность деятельности государства // Хропанюк В.Н. Теория государства и права: хрестоматия: учебное пособие. М.: Юрист, 1998. 944 с.
9. Старостюк А.В. Застосування норм права: Навч. пос. Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2007. 137 с.
10. Сырых В.М. Логические основания общей теории государства и права. М.: Юрид. Дом «Юстицинформ», 2004. Т. 2. 265 с.

УДК 342.9

ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТІВ КОЛЕКТИВНИХ ТРУДОВИХ СПОРІВ CHARACTERISTICS OF SUBJECTS OF COLLECTIVE LABOR DISPUTES

Уварова Н.В.,
здобувач кафедри
правового забезпечення господарської діяльності
Харківський національний університет внутрішніх справ

У статті на основі аналізу норм чинного законодавства України та наукових поглядів учених надано характеристику суб'єктів колективних трудових спорів. Наголошено на тому, що суд повинен стати повноцінним суб'єктом колективних трудових спорів. Встановлено, що як складові елементи, що утворюють зміст колективних трудових спорів, варто розглядати їх суб'єктний склад – сторони, а також осіб, які уповноважені сприяти його вирішенню.

Ключові слова: спір, трудовий спір, колективний трудовий спір, суб'єкт, вирішення спору, суб'єкт правовідносин.

В статье на основе анализа норм действующего законодательства Украины и научных взглядов ученых охарактеризованы субъекты коллективных трудовых споров. Отмечено, что суд должен стать полноценным субъектом коллективных трудовых споров. Установлено, что в качестве составляющих элементов, образующих содержание коллективных трудовых споров, следует рассматривать их субъектный состав – стороны, а также лица, уполномоченные способствовать его решению.

Ключевые слова: спор, трудовой спор, коллективный трудовой спор, субъект, решение спора, субъект правоотношений.

In the article, based on the analysis of the norms of the current legislation of Ukraine and scientific views of scientists, the characteristics of the subjects of collective labor disputes are given. It is stressed that the court should become a full-fledged subject of collective labor disputes. It has been established that as their constituent elements constituting the content of collective labor disputes, their subjects should be considered – parties, as well as those who are authorized to facilitate its resolution.

Key words: dispute, labor dispute, collective labor dispute, subject, dispute resolution, subject of legal relations.

Постановка проблеми. Чинним національним законодавством як окремих правовий інститут трудового права запроваджено інститут колективних трудових спорів. Правильне визначення сутності та змістового наповнення колективних трудових спорів має важливе як теоретичне, так і практичне значення в контексті розв'язання цієї категорії правових конфліктів. А тому в разі порушення колективних прав виникають не індивідуальні, а колективні правові конфлікти, вирішення яких має вкрай важливе значення для забезпечення нормального перебігу трудових відносин у межах окремо взятого підприємства, установи, організації, а також держави загалом. Варто зазначити, що зміст колективних трудових спорів утворює сукупність його структурних елементів і способів зв'язків між ними, що характеризують їх як цілісне правове явище.

А тому зміст колективних трудових спорів варто розглядати з урахуванням структурних елементів, які їх наповнюють. Одним з основних елементів змісту колективних трудових спорів є його суб'єкти.

Стан дослідження. Окремі проблемні питання вирішення колективних трудових спорів розглядали Н.Б. Болотіна, В.С. Венедиктов, І.Б. Зуб, В.В. Лазор, О.І. Процевський, П.Д. Пилипенко, В.І. Прокопенко, С.В. Єрохін, М.В. Сокол, В.О. Кабанець, Г.В. Рибницький, С.І. Запара та багато інших учених. Однак, незважаючи на велику кількість наукових розробок, науковці недостатньо уваги приділяли питанню суб'єктів колективних трудових спорів.

Саме тому **мета статті** – надати характеристику суб'єктів колективних трудових спорів.